

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії, інтелектуальної
власності та публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ІЛЬНИЦЬКА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК: 35.07
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ФІНАНСОВА САМОСТІЙНІСТЬ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В. М. ІЛЬНИЦЬКА
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ДОВЖЕНКО Валентина Анатоліївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2024

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління за результатами попереднього захисту: ІЛЬНИЦЬКУ Вікторію Миколаївну допущено до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» 2024 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Валентина ЯКОБЧУК

(власне ім'я та прізвище)

«_____» _____ 2024 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої ІЛЬНИЦЬКА Вікторія Миколаївна захистила
(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Анастасія ПРУТ

(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

ІЛЬНИЦЬКА В. М. Фінансова самостійність місцевого самоврядування в умовах нестабільності – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Досліджено та обґрунтовано теоретичні засади та здійснена розробка практичних рекомендацій щодо фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності. В кваліфікаційній роботі було окреслено сутність та форми фінансової самостійності місцевого самоврядування і здійснено аналіз сучасного стану управління фінансовою самостійністю місцевого самоврядування в умовах нестабільності. Визначено напрями удосконалення фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності. Окреслено нормативно-правове забезпечення самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності.

Ключові слова: публічне управління, місцеве самоврядування, фінансова самостійність, місцеві бюджети, децентралізація.

SUMMARY

ILNYTSKA V. Financial independence of local government in conditions of instability – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The theoretical foundations have been researched and substantiated and practical recommendations have been developed regarding the financial independence of local self-government in conditions of instability. The qualification work outlined the essence and forms of financial independence of local self-government and analyzed the current state of management of financial independence of local self-government in conditions of instability. The directions of improving the financial independence of local self-government in conditions of instability have been identified. The regulatory and legal support for the independence of local self-government in conditions of instability has been outlined.

Key words: public administration, local self-government, financial independence, local budgets, decentralization.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	7
1.1. Сутність та форми фінансової самостійності місцевого самоврядування	7
1.2. Нормативно-правове забезпечення самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності	12
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФІНАНСОВУ САМОСТІЙНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	19
2.1. Поточний стан місцевих бюджетів України	19
2.2. Посилення фінансових аспектів місцевої автономії	28
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	30
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В НЕСТАБІЛЬНИХ УМОВАХ	31
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	38
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ	50

ВСТУП

Актуальність теми. Місцеві бюджети є фінансовою основою розвитку регіональних громад. Важливу роль у формуванні, розподілі та використанні коштів органів місцевого самоврядування відіграють місцеві бюджети. Бюджетна децентралізація змінює всю систему формування та розподілу коштів місцевих бюджетів. У результаті територіальні громади мають можливість самостійно приймати рішення, визначати пріоритети соціально-економічної та бюджетної політики та напрями їх реалізації, забезпечувати оптимальне використання ресурсів громади та сприяти стабільному економічному розвитку. Окремим аспектам формування місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації присвятили праці багато вчених, проте, незважаючи на численні дослідження, багато питань щодо проблеми формування місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації залишаються невирішеними.

Мета кваліфікаційної роботи – виявити особливості формування фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення цього процесу.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- вивчити наукові методи пояснення сутності понять «місцевий бюджет» та «фінансова самостійність»;
- врахувати особливості формування фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності;
- дослідити поточний стан місцевих бюджетів в Україні та основні фактори, що впливають на їх формування;
- запропонувати напрями покращення фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності.

Об'єктом дослідження є процеси формування фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади формування фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності.

Для досягнення поставлених цілей і завдань кваліфікаційної роботи застосовуються такі *методи дослідження*: методи наукового пізнання, в тому числі загальнонаукові методи дослідження, включаючи діалектику, системний аналіз, статистика, структурно-функціональні методи, методи формальної логіки.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційна статистика, наукові публікації, навчальні посібники, Інтернет-ресурси з теми дослідження.

Перелік публікацій здобувача за темою дослідження. Основні результати даного дослідження були оприлюднені в трьох публікаціях тез науково-практичних конференцій Поліського національного університету.

Практичне значення отриманих результатів. Основні результати дослідження полягають в тому, що в підсумку саме вони й становлять теоретичні та методологічні основи для практичного удосконалення формування фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності. Так, зокрема, результати проведеного дослідження будуть сприяти удосконаленню формування фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності і є підґрунтям щодо оптимізації формування фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності.

Елементи наукової новизни, полягають у обґрунтуванні рекомендацій для удосконалення національної фінансової політики, що сприяє зміцненню фінансової самостійності місцевих громад.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, та трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що має 45 найменувань. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та форми фінансової самостійності місцевого самоврядування

Головним завданням виробництва суспільних благ є задоволення потреб людей. Для підвищення ефективності цього завдання важливо максимально активізувати участь громадян у формуванні місцевих бюджетів та розпорядженні коштами. Економічна ефективність вимагає фіскальної децентралізації, результатом якої є передача та делегування видаткових повноважень, створення фіскальної бази для органів місцевого та регіонального самоврядування, розробка ефективних моделей фіскального вирівнювання та участь жителів. Територіальні громади вирішують локальні проблеми.

Війна впливає на всі сфери життя людей і можливості подальшого функціонування територіальних громад. Сьогодні важко передбачити тривалість і наслідки військової агресії. Тому виникла нагальна потреба у подальшій адаптації до умов воєнного часу та створенні передумов для здійснення заходів щодо забезпечення соціально-економічного розвитку післявоєнних територіальних громад [15]. Можливість продовження війни на виснаження вимагає вже зараз вироблення виваженої економічної політики як на національному рівні, так і на рівні територіальних громад. Ключові орієнтири такої політики будуть суттєво відрізнятися для кожної територіальної громади залежно від того, чи територія тимчасово окупована ворогом, чи наближена територія до лінії фронту, чи існує загроза окупації, чи була територія окупована. зазнають активних бойових дій. При формуванні стратегії соціально-економічного розвитку громади рекомендується умовно виділяти заходи на три основні етапи (рис. 1.1).

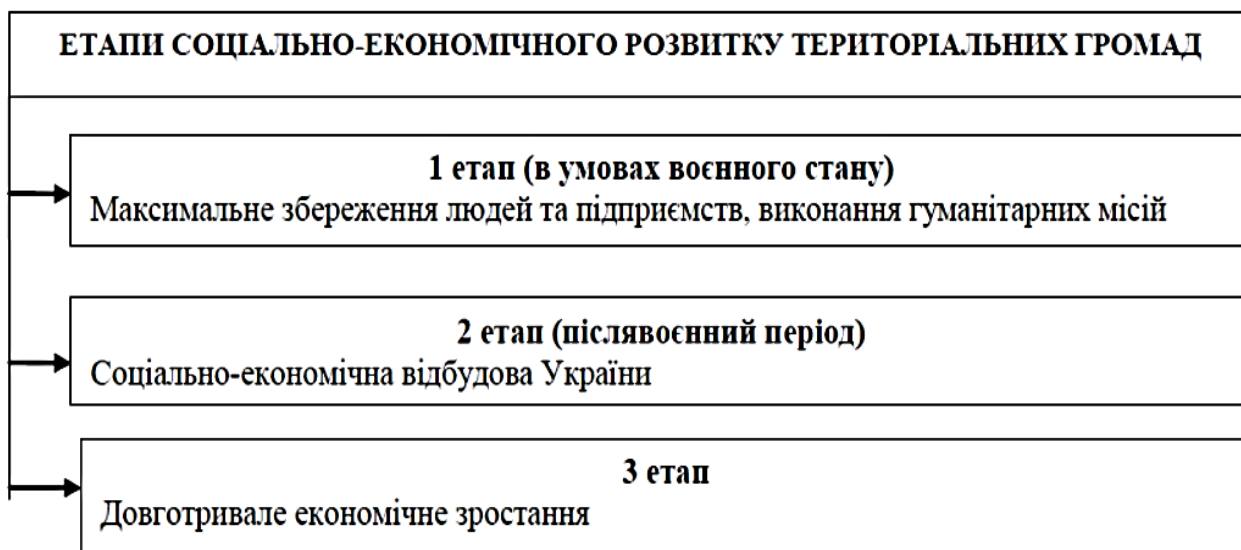

Рис. 1.1. Етапи соціально-економічного розвитку місцевого самоврядування територіальних громад України

Джерело: узагальнено [10].

На першому етапі (під час війни) доцільно вживати заходів, спрямованих на захист життя людей і створення необхідних умов для діяльності комерційних структур і виконання гуманітарних завдань. Основними ризиками на цьому етапі є: активні бойові дії, ракетні удари та удари безпілотників, які можуть пошкодити інфраструктуру. У воєнний час територіальним громадам, розташованим у відносно безпечних (тилових) районах, було важливо забезпечити виконання певних завдань і функцій (рис. 1.2).

У сучасних дослідженнях децентралізація визначається як спосіб організації публічної влади державою, згідно з яким органи місцевого самоврядування мають право самостійно вирішувати основні місцеві проблеми та виконувати власні завдання в межах, визначених законодавством і несуть відповідальність перед уповноваженими органами та посадовими особами, втручання в їх діяльність може бути виключно з метою нагляду за законністю розгляду справи та у відповідній формі, встановленій законом.

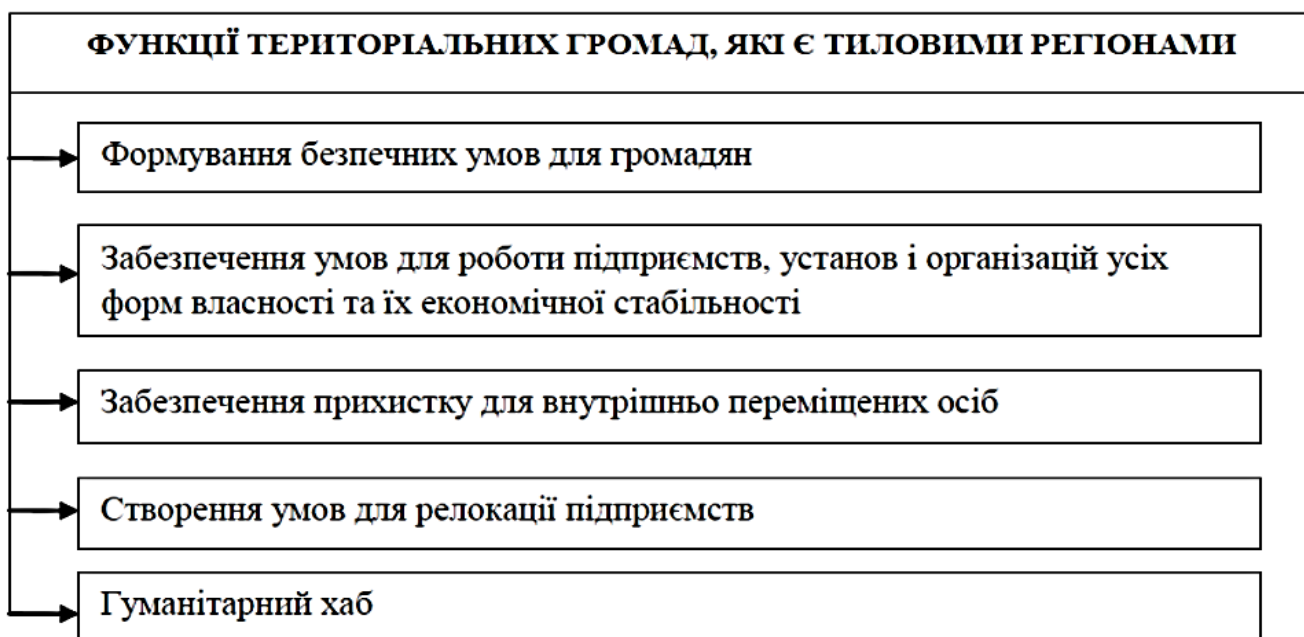

Рис. 1.2. Функції місцевого самоврядування територіальних громад

Джерело: [11].

Фінансова децентралізація – це передача прав управління доходами та видатками бюджету для підвищення ефективності виконання прав управління доходами та видатками бюджету та управління коштами бюджету громади.. Таким чином, в умовах фіскальної децентралізації посилюється незалежність місцевої автономії:

- надає більше можливостей для розвитку місцевого бюджету;
- збільшення свободи використання коштів органами місцевого самоврядування;
- зростання відповідальності місцевих органів влади;
- посилити контроль за виконанням бюджету;
- підвищено ефективність політики трансфертів;
- запровадити ефективне фіскальне вирівнювання.

З метою посилення незалежності місцевого самоврядування в рамках бюджетної децентралізації мають бути реалізовані такі основні завдання:

- переглянути та уточнити структуру власних повноважень та переліку делегованих повноважень;
- розширити фінансову базу органів місцевого самоврядування;
- відмова від безцільної трансфертної виплати та перехід до системи адресної трансфертної виплати, спрямованої на компенсацію органам місцевого самоврядування витрат, пов'язаних із виконанням покладених на них функцій;
- максимальна прозорість використання бюджетних коштів органів місцевого самоврядування.

Децентралізація означає підвищення ефективності державних механізмів та активізацію регіонального розвитку на демократичних засадах, а показниками цієї ефективності та активізації є його об'єднання в громади – муніципалітети та регіональні організації місцевого самоврядування.

Позитивні наслідки децентралізації для підвищення незалежності місцевої автономії є:

- час і місце прийняття рішень узгоджуються з суспільними (індивідуальними, колективними, громадськими тощо) очікуваннями;
- виконання рішення здійснюється за участю суб'єкта рішення або є обов'язком суб'єкта рішення, тому час і місце прийняття рішення узгоджуються з часом і місцем його виконання;
- оптимізувати структуру управління та спростити систему та процедури прийняття рішень;
- прозорість і відкритість процедур прийняття рішень та процесів їх реалізації, що сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності, виявленню помилок та їх першопричин тощо;
- час отримання інформації від виконавчого рівня до рівня прийняття рішень значно коротший;

- підвищуючи обізнаність і зміцнюючи почуття відповідальності за вжиті заходи та прийняті рішення, посадовець у децентралізованій системі більше не є безособовим фактором в установі, якого він не може зрозуміти;
- підвищення інноваційного потенціалу при прийнятті авторитетних рішень;
- звести до мінімуму бюрократію, забезпечення зручності, відносини між фізичними особами та адміністрацією набувають характеру партнерства та створюють відчуття «спільної діяльності» з обох сторін;
- звільняє керівництво від поточних подій, що підвищує ймовірність того, що керівництво зосередиться на питаннях стратегічної важливості тощо.

Територіальна децентралізація передбачає, наприклад, наближення до споживачів державних послуг. Принципи фінансової самостійності місцевого самоврядування наведені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Принципи фінансової самостійності місцевого самоврядування

Ефективна та прозора фінансова діяльність органів державної влади, місцевого та регіонального самоврядування, що виключає дублювання функцій, здійснення неефективних дій, роздуття бюрократичного апарату;
Відповідальність органів місцевого та регіонального самоврядування за виконання власної компетенції з надання суспільних благ повинна бути повною та винятковою;
Максимальна передача прав, функцій та відповідальності щодо фінансової діяльності місцевому та регіональному самоврядуванню за умов збереження єдності держави;
Максимальне залучення населення до участі в рішенні місцевих та регіональних справ;
Пріоритет розвитку суспільного саморежуючого фінансового механізму над бюрократичним державним фінансовим механізмом;
Забезпечення гарантованого Конституцією України рівня життя в усіх регіонах держави;
Досягнення відповідності в обсягах переданих повноважень щодо здійснення видатків та мобілізації необхідних фінансових ресурсів для їхнього фінансування на той рівень влади, який охоплює площу доступності суспільного блага для споживачів;
Виробництво суспільного блага повинно бути передане на найнижчий, з можливих, рівень влади.

Джерело: [19].

Європейська наука оптимізації державного управління загалом констатує такі недоліки управлінської децентралізації:

- автономність цілей ризикує виокремити деякі цілі, які не охоплюють загальні цілі менеджменту і можуть навіть суперечити їм;
- ризики в досягненні особистих амбіцій;
- загроза єдиної національної політики в суміжних сферах;
- дезінтеграція діяльності державного управління, пов'язаної з наданням державних послуг і прийняттям управлінських рішень;
- складність координації та труднощі в досягненні згоди щодо цілей;
- завдяки великому ступеню свободи прийняття рішень некваліфіковані чиновники мають дедалі більший вплив на прийняття рішень.

У деяких випадках відповідальність вищої посадової особи може виникати внаслідок некваліфікованої чи неналежної поведінки інших суб'єктів у відповідній галузі (сфері), навіть якщо ці особи мають дуже обмежений вплив на вищу посадову особу. У будь-якому випадку повноваження, надані органам місцевого самоврядування та іншим уповноваженим суб'єктам, не можуть бути абсолютними.

1.2. Нормативно-правове забезпечення самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності

Найважливішими законодавчими актами нормативно-правового забезпечення самостійності місцевого самоврядування в умовах нестабільності слід вважати Конституцію України, Закон України «Про Державний бюджет України», Закон України «Про місцеве самоврядування», Закон України «Про місцеві органи державної адміністрації», бюджет Закон України, Податковий кодекс України, Державний бюджет України на рік Закони, постанови, накази.

В Конституції України пояснюється поняття «місцева автономія», окреслюються складові матеріально-фінансової основи місцевої автономії, вказуються основні причини формування та використання коштів місцевого бюджету. Закон України «Про місцеве самоврядування України», прийнятий у травні 1997 року, встановлює положення Конституції України та відповідає вимогам ратифікації Україною 1996 року Європейської Хартії місцевого самоврядування.

Закон України «Про бюджет України» визначив деякі важливі питання, пов'язані з місцевими фінансами, починаючи з розподілу доходів і видатків між різними рівнями та видами бюджетів, процесу розрахунку бюджетних трансфертних платежів – передачі коштів державного бюджету місцевим бюджетам дотації вирівнювання, відповідальність за місцеві бюджети, контроль усіх учасників бюджетного процесу та органів влади, визначає механізм додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам, встановлює розмір коефіцієнта вирівнювання.

Аналізуючи чинну законодавчу базу, що регулює функціонування місцевого самоврядування в Україні, дозволило виділити їх основні ознаки:

- примусове відокремлення державної влади від функцій і повноважень місцевого самоврядування;
- забезпечити місцеве самоврядування відповідними джерелами власних доходів;
- незалежність у формуванні та використанні фінансових ресурсів нежитлових територіальних громад та досягнення бюджетного вирівнювання;
- стимулювати збільшення доходів державного та місцевих бюджетів;
- раціонально та економно використовувати матеріальні та фінансові ресурси;

Головна мета місцевих фінансів – забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування для максимально повного задоволення потреб населення

територіальної громади та формування механізму стимулювання населення, раціонально використовувати наявні матеріальні та фінансові ресурси, знаходити додаткове джерело доходу.

В умовах нестабільного воєнного стану вкрай важливо забезпечити своєчасне, належне та стабільне виконання місцевих бюджетів. З метою забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та задоволення нагальних потреб жителів територіальних громад на період дії воєнного стану центральні органи виконавчої влади Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО та інші органи вжили низку швидких, ефективних та оперативних заходів.

Із запровадженням воєнного стану по всій країні з 24 лютого 2022 року було прийнято ряд змін до Законів України, зокрема до Закону України «Про бюджет» 2118-IX від 03.03.2022, № 2127-IX від 15.03.2022, № 2134-X від 15.03.2022, № 2192-IX від 14.04.2022).

Основні зміни:

- управління бюджетними ресурсами під час воєнного стану;
- подання та розкриття інформації

Управління бюджетними ресурсами:

- Скасовано рішення виконавчих комітетів місцевих державних адміністрацій, відповідних місцевих рад щодо перерозподілу бюджетних видатків та надання кредитів з бюджету, передачі бюджетних призначень (ст. 22 ч. VI БКУ щодо норм ст. 23).

- Зміни до місцевого бюджету приймаються виконавчим комітетом відповідної місцевої ради, місцевою державною адміністрацією, військово-цивільною адміністрацією чи військовою адміністрацією за поданням місцевої фінансової установи без відповідного рішення Верховної Ради. Автономної області Республіки Крим, відповідних місцевих зборів (БКУ розд. 6 ст. 22 у частині норм ст. 78).

Скасування (БКУ Глава 6, пункт 22):

- забороняється перераховувати кошти між фондами загального бюджету та фондами спеціального бюджету виключно в межах бюджетних асигнувань шляхом внесення змін на місця або до прийнятих рішень (ст. 13);

- видатки на захист бюджету (видатки на захист бюджету визнаються видатками загального фонду бюджету, розмір яких не змінюється при скороченні затвердженого бюджетного доручення (ст. 55);

- визначений розмір резервного фонду бюджету (до зміни - не більше одного відсотка відповідного обсягу видатків загального фонду бюджету (ст. 24);

- усі положення щодо складання та затвердження прогнозів місцевих бюджетів (ст. 75), однак застосовуються положення щодо проектів рішень про місцеві бюджети (ст. 76) та затвердження місцевих бюджетів (ст. 77);

- обов'язкове повідомлення та звітність.

Правилами обов'язкового інформування (стаття 28) скасовується повідомлення та оприлюднення інформації під час воєнного стану, а саме:

- про стан виконання місцевого бюджету в обов'язковому порядку повідомляється не пізніше 1 березня року, наступного за звітним;

- головні розпорядники бюджетних коштів публічно не представлені на офіційному веб-сайті чи в інший спосіб:

- 1) інформацію про цілі державної політики у відповідній сфері діяльності;
- 2) Паспорт та паспорт звіту про виконання бюджетного плану;
- 3) Результати оцінки ефективності бюджетного плану.

Також було внесено зміни до статей Податкового кодексу України: від 03.03.2022 № 2118-IX, від 15.03.2022 № 2120-IX, від 24.03.2022 № 2142-IX, від 24.03.2022 № 2173- IX від 24, № 2173-IX від 04.04.2022 р. У 2022 р. № № 2192-IX від 14 квітня 2022 року основні зміни в цьому законі стосуються: податку на доходи фізичних осіб, податку на споживання, місцевих податків (єдиного податку, податку на майно), трансфертних платежів до бюджету тощо.

Зміни в українському податковому законодавстві, зокрема ПДФО, можуть призвести до наступних ризиків та компенсацій:

- одна з причин, чому бюджети територіальних громад можуть зазнати втрат за Законом про податок з доходів фізичних осіб, полягає в тому, що керівники органів місцевого самоврядування мають право самостійно визначати розмір оплати простою працівників;

- спростити податкову систему для оптимізації кількості працівників на підприємствах. Можливість переміщення персоналу компанії (звільнення, звільнення тощо);

- громади відрізняються за економічним становищем, а отже, за можливостями адаптації діяльності в умовах воєнного стану, враховуючи необхідність оптимізації оподаткування;

- відпустка без збереження заробітної плати через відсутність безпеки працівника на робочому місці та можливу поїздку за кордон;

- платник стає неплатоспроможним у зв'язку з погіршенням свого фінансового становища і, як наслідок, звільняє своїх працівників;

- керівники підприємств зобов'язані зберегти заробітну плату мобілізованим громадянам на період мобілізації;

- можливими компенсаторами надходжень ПДФО можуть стати внутрішньо переміщені особи, які мають змогу розпочати трудову діяльність на території громади;

- компенсаторами можуть стати підприємства та частина їх працівників, які переселилися на територію громади, відновлюють діяльність та сплачують ПДФО відповідно до Закону.

Прибутковий податок також має нововведення:

- фізичні особи не сплачують єдиний податок - підприємці сплачують податки першої та другої групи по всій країні;

- платниками єдиного податку третьої категорії можуть бути ФОП та юридичні особи, обмежень щодо кількості осіб, з якими вони перебувають у трудових відносинах, та розміру доходу немає;
- платники податку, які переходять із загального режиму оподаткування на спрощений режим оподаткування, не сплачуватимуть земельний податок;
- відсоткова ставка єдиного податку для платників єдиного податку третьої категорії, які використовують цю податкову функцію, становить 2% від доходу;
- на період дії воєнного стану місцеві ради територіальних громад мають право приймати рішення про встановлення місцевих податків та/або зборів та податкових пільг без виконання процедур, визначених Законом «Про засади державного регулювання». Аналізуючи нормативні законопроекти, ми з'ясували, що законодавча база зазнала значних змін під час воєнного стану в країні, що вплинуло на місцеві фінанси.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Місцева автономія виступає як атрибут демократичних держав. Для цього необхідно знайти механізми посилення впливу органів місцевого самоврядування на розширення фінансової бази та мобілізацію фінансових ресурсів для бюджетних процесів. Розширення впливів органу місцевого самоврядування на процеси справляння місцевих податків і зборів є одним із аспектів децентралізації влади, підвищення самостійності та формування спроможності місцевого самоврядування. До засобів впливу ОМС на збільшення ефективності справляння та адміністрування податку на майно в основному відносяться: необхідність економічно обґрунтованої податкової оцінки земельної ділянки; продовження процесу інвентаризації землі з метою залучення якомога більшої кількості капіталу (площі) у фінансові відносини.

Контролюючи фінансово-господарську діяльність ОМС, необхідно підвищити ефективність виконання органами місцевого самоврядування покладених на них повноважень з управління комунальними підприємствами, установами та організовує підприємства, не допускаючи прийняття ними неефективних та економічно не вигідних управлінських рішень; запровадити інформаційну базу даних для заповнення та звітності інформації про об'єкти справляння місцевих податків і зборів.

Компетенція органів місцевого самоврядування щодо забезпечення всього комплексного адміністративного процесу є спірною, концептуально питання надання органам місцевого самоврядування повноважень з управління місцевими податками і зборами є актуальним і потребує подальшого опрацювання та вирішення.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФІНАНСОВУ САМОСТІЙНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

2.1. Поточний стан місцевих бюджетів України

Реформи децентралізації суттєво вплинули на розмір і стан місцевих бюджетів [27]. Загальну кількість місцевих бюджетів в Україні на початок 2024 року наведено в таблиці 2.1 [39].

Таблиця 2.1

Кількість місцевих бюджетів України станом на 01.01.2024

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів	з них мають відносини з державним бюджетом
Обласні бюджети, бюджет АРК	25	24
Бюджети міст обласного значення	12	0
Районні бюджети	136	119
Бюджети територіальних громад	625	62
Бюджети районів у містах обласного значення	7	0
Бюджети міст районного значення	6	0
Бюджети селищ міського типу	39	0
Бюджети сілрад (сіл)	229	0
Разом	1079	768

Джерело: побудовано за даними [22].

Значний вплив на їх стан має зміна обсягів місцевих бюджетів, тому пропонуємо проаналізувати дохідну та видаткову складові місцевого бюджету України на 2021-2023 роки (табл. 2.2 та 2.3) [27]. Неповний обсяг місцевого бюджету становив 580 699,1 млрд. грн., який у 2022 році зменшився на 25 602 млн. грн. порівняно з 2021 роком, становлячи 555 097,1 млрд. грн., що пов'язано із запровадженням воєнного стану та викликами, з якими стикаються органи державної влади та місцевого самоврядування. Зупинка деяких вітчизняних

підприємств негативно вплинула на формування доходів місцевих бюджетів. Водночас законодавчі зміни країни та фінансова підтримка можуть сприяти відновленню фінансової стабільності та зниженню фінансових ризиків.

Таблиця 2.2

Аналіз доходної частини місцевих бюджетів України у 2021-2023 роках

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне відхилення, +/-		Темп приросту, %		Темп росту, %	
				2022 до 2021	2023 до 2022	2022 до 2021	2023 до 2022	2022 до 2021	2023 до 2022
Податкові надходження, млн грн	346713,2	393460,6	434540,9	46747,4	41080,3	13,5	10,4	113,5	110,4
частка в структурі, %	59,71	70,88	66,59	11,17	-4,29	–	–	–	–
Неподаткові надходження, млн грн	27183,0	22041,1	36511,4	-5141,9	14470,3	-18,92	65,7	81,08	165,7
частка в структурі, %	4,68	3,97	5,6	-0,71	1,63	–	–	–	–
Доходи від операцій з капіталом, млн грн	3462,2	2276,0	3621,9	-1186,2	1345,9	-34,26	59,13	65,74	159,13
частка в структурі, %	0,6	0,41	0,55	-0,19	0,14	–	–	–	–
Офіційні трансферти від органів державного управління, млн грн	202733,3	136753,8	177385,2	-65979,5	40631,4	-32,54	29,7	67,46	129,7
частка в структурі, %	34,9	24,64	27,18	-10,26	2,54	–	–	–	–
Цільові фонди, млн грн	571,4	342,3	351,8	-229,1	9,5	-40,1	2,8	59,9	102,8
частка в структурі, %	0,1	0,06	0,05	-0,04	-0,01	–	–	–	–
Надходження від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, млн грн	36,0	223,3	197,9	187,3	-25,4	520,28	-11,3	620,28	88,7
частка в структурі, %	0,01	0,04	0,03	0,03	-0,01	–	–	–	–
Доходи, млн грн	580699,1	555097,1	652609,1	-25602,0	97512,0	-4,4	17,6	95,6	117,6

Джерело: складено за даними [19].

Таким чином, дохідна складова місцевого бюджету у 2023 році зросте порівняно з 2022 роком на 97,512 млрд. грн., збільшившись на 17,6 %, сягнувши 652,6091 млрд. грн. На рисунках 2.1-2.3 наведено аналіз структури доходів місцевих бюджетів з 2021 по 2023 роки.

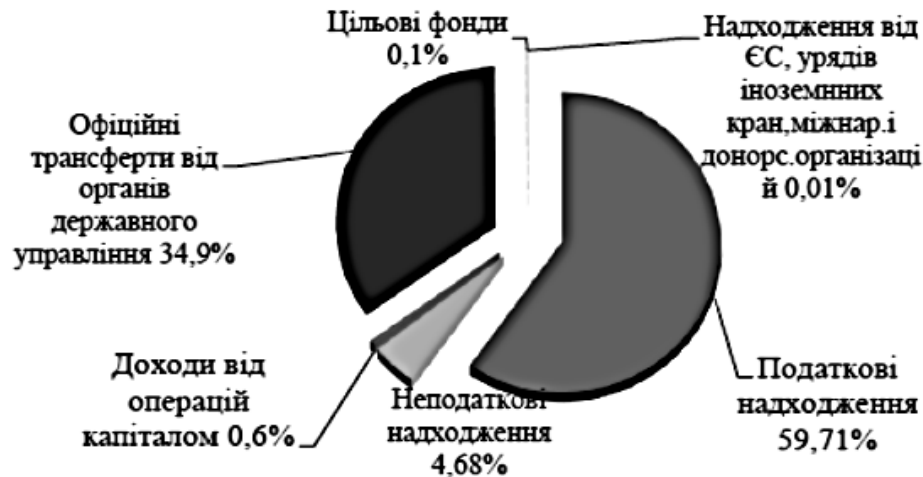

Рис. 2.1. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2021 рік

Джерело: складено за даними таблиці 2.2.

У 2021 році найбільшу частку доходів місцевих бюджетів України становили податкові надходження. Станом на кінець 2021 року його частка становила 59,71 % у загальній структурі доходів.

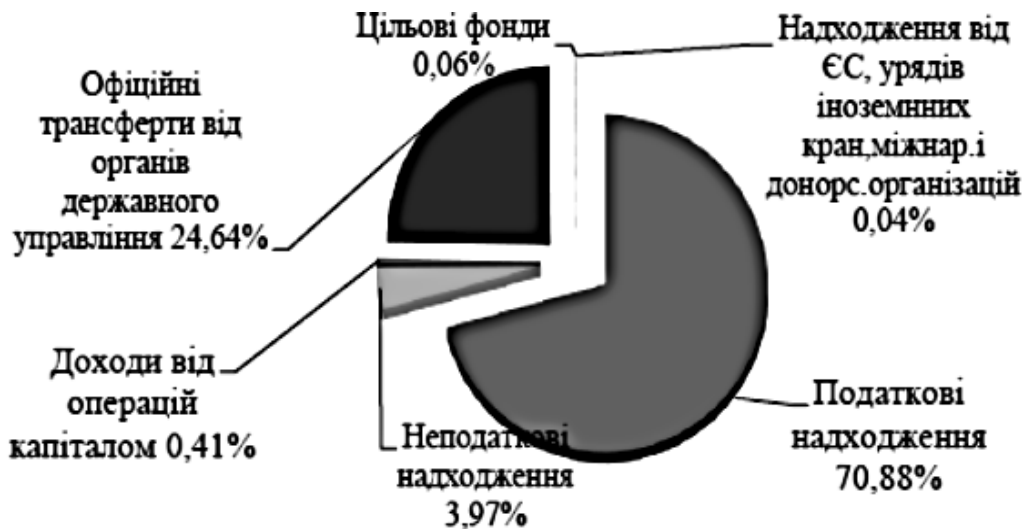

Рис. 2.2. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2022 рік

Джерело: складено за даними таблиці 2.2.

На рисунку 2.2 наведено структуру доходів місцевих бюджетів України у 2022 році. У структурі доходів, як і минулого року, найбільшу питому вагу займали податкові надходження – 70,88 %, частка яких значно зросла на 11,17 в.п. На кінець року трансфертні платежі з бюджету органам державного управління становили 34,9 % усіх надходжень. Інші надходження становлять меншу частку в загальній структурі доходів місцевих бюджетів: неподаткові доходи – 0,6%; надходження від Європейського Союзу, іноземних держав та донорських організацій – 0,01 %. Доходи місцевого бюджету за 2023 рік становлять: 434 540,9 млрд. грн., неподаткові доходи – 36 511,4 млрд. грн., офіційні трансферти органам державного управління – 177 385,2 млн. грн. надходження від ЄС, іноземних урядів, міжнародних організацій і донорських установ 197,9 млн. грн. року.

Рис. 2.3. Структура доходів місцевих бюджетів за 2023 рік

Джерело: складено за даними таблиці 2.2.

Частка податкових надходжень у 2023 році знизилася і досягла 66,59 %. Частка офіційних трансфертних платежів від органів державного управління зросла до 27,18 %. Питома вага неподаткових надходжень становить 5,6 %. Дохід від капітальних операцій становив 0,55 %. Частка трастового фонду впала до 0,05 %. Частка доходів від Європейського Союзу становить 0,03 %.

Таблиця 2.3

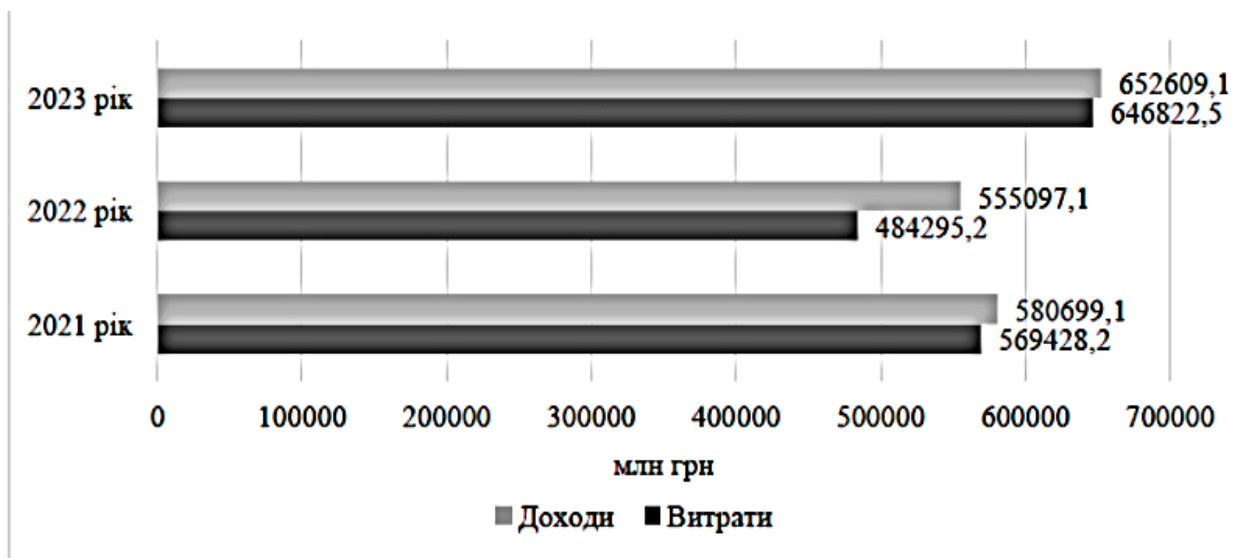
Аналіз видатків місцевих бюджетів України у 2021-2023 роках

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютна зміна, +/-		Темп приросту, %		Темп росту, %	
				2022 до 2021	2023 до 2022	2022 до 2021	2023 до 2022	2022 до 2021	2023 до 2022
Загальнодерж. функції, млн грн	45962,8	46469,1	53003,6	506,3	6534,5	1,1	14,06	101,1	114,06
частка в структурі, %	8,07%	9,6%	8,2%	1,53	-1,4	-	-	-	-
Громадянські послуги, безпека, суспільна інфраструктура, млн грн	1739,7	11108,3	16817,3	9368,6	5709	538,5	51,39	638,5	151,39
частка в структурі, %	0,31%	2,29%	2,6%	1,98	0,31	-	-	-	-
Економічна діяльність, млн грн	112360,3	61065,9	112983,6	-51294,4	51917,7	-45,65	85,02	54,35	185,02
частка в структурі, %	19,73%	12,61%	17,47%	-7,12	4,86	-	-	-	-
Охорона навколишнього природного середовища, млн грн	2420,4	512,6	1193,4	-1907,8	680,8	-78,83	132,86	21,17	232,86
частка в структурі, %	0,43%	0,11%	0,18%	-0,32	-0,07	-	-	-	-
Життєво-консумативне господарство, млн грн	56730,5	40631,5	62028,4	-16099,0	21396,9	-28,38	52,66	71,62	152,66
частка в структурі, %	9,96%	8,39%	9,59%	-1,57	1,2	-	-	-	-
Охорона здоров'я, млн грн	33105,2	31008,0	38161,3	-2097,2	7153,3	-6,33	23,07	93,67	123,07
частка в структурі, %	5,81%	6,40%	5,90%	0,59	-0,5	-	-	-	-
Духовний та фізичний розвиток, млн грн	27388,0	22584,7	26653,4	-4803,3	4068,7	-17,54	18,02	82,46	118,02
частка в структурі, %	4,81%	4,66%	4,12%	-0,15	-0,54	-	-	-	-
Освіта, млн грн	249077,4	232250,4	248186,7	-16827	15936,3	-6,76	6,86	93,24	106,86
частка в структурі, %	43,74%	47,96%	38,37%	4,22	-9,59	-	-	-	-
Соц. захист та забезпечення, млн грн	28067,8	29199,1	44879,5	1131,3	15680,4	4,03	53,7	104,03	153,7
частка в структурі, %	4,93%	6,03%	6,94%	1,1	0,91	-	-	-	-
Міжбюджетні трансфери, млн грн	12576,1	9465,6	42915,3	-3110,5	34449,7	-24,73	353,38	75,27	453,38
частка в структурі, %	2,21%	1,95%	6,63%	-0,26	4,68	-	-	-	-
Видатки, млн грн	569428,2	484295,2	646822,5	-85133,0	162527,3	-15	33,5	85	133,5

Джерело: складено за даними [20].

З таблиці 2.3 бачимо, що станом на кінець 2021 року загальна сума витрат становила 569,4282 млрд. гривень. За підсумками 2022 року порівняно з відповідним періодом минулого року сума видатків скоротилася на 85,133 млрд. гривень, зменшившись на 15%, до 484,2952 млрд. гривень.

Зменшення дохідної та видаткової складових місцевого бюджету на 2022 рік прямо відображає ситуацію в країні через війну. У 2023 році фінансова ситуація є контрольованою та стабільною, тому порівняно з 2022 роком зі збільшенням надходжень відповідно зростає і масштаб видатків, які зросли на 162,5273 млрд. гривень, збільшившись на 33,5%, і на кінець року склали 646,822 млрд. гривень. На рис. 2.4 наведено динаміку доходів та видатків місцевих бюджетів з 2021 по 2023 роки.

**Рис. 2.4. Динаміка доходів і витрат місцевих бюджетів
в 2021-2023 роках**

Джерело: складено за даними таблиці 2.2 та 2.3.

Проаналізовані зміни в структурі доходів і видатків місцевих бюджетів України відповідають нагальним потребам населення та відображають загальні соціально-економічні умови певного регіону та його можливості сталого розвитку [35]. Від правильного формування та виконання місцевих бюджетів залежить

якість життя та добробут громадян, тому в таблиці 2.4 проаналізовано виконання місцевих бюджетів з 2021 по 2023 роки [25, 39].

Таблиця 2.4

Виконання місцевого бюджету України за 2021-2023 роки

Роки	Показники	Доходи		Видатки	
		Річний план	Виконано	Річний план	Виконано
2021	млн грн	577004.9	580699.1	619888.0	569428.2
	%	–	100,6	–	91,8
2022	млн грн	592334.6	555097.1	623492.0	484295.2
	%	–	93,7	–	77,7
2023	млн грн	668880.2	652609.1	755825.56	646822.6
	%	–	97,6	–	85,6

Джерело: складено за даними [19].

У 2021 році доходи місцевих бюджетів України перевищили річний план на 0,6 %. Протягом 2022 та 2023 років дохідна складова бюджету працювала погано: зростання на 6,3 % у 2022–2023 роках. - 3,4 %. Щодо видатків, то у 2021 році не виконано лише 8,2 % плану, у 2022 році – 22,3 %, у 2023 році – 14,4 %. Таким чином, у 2021 році виконання бюджету досягло хороших результатів і показників як за доходами, так і за витратами.

З початком війни у 2022 році ситуація різко погіршилася, що відобразилося на показниках поганого виконання бюджету. У 2023 році різні показники свідчать про покращення виконання місцевих бюджетів, демонструючи позитивну динаміку. Зазначимо, що протягом аналізованого періоду видатки не перевищували доходи, тобто спостерігався профіцит бюджетних коштів територіальної громади. Зокрема, профіцит бюджету на кінець 2021 року становив 11,0291 млрд. гривень. За підсумками 2022 року ця цифра значно зросла, на 58 844,7 млрд. гривень, або на 533,5%, до 69 873,8 гривень, що ми пов'язуємо з воєнним станом і фінансовою нестабільністю. Але у 2023 році показник профіциту місцевих бюджетів суттєво знизився порівняно з відповідним періодом минулого року, тобто зменшився на 64,4638 млрд. грн., або на 92,3 %, і склав

5409,9 грн. Це свідчить про плавність фіскальної ситуації та стабільність доходів місцевих бюджетів та безперебійне виконання його плану (рис. 2.5).

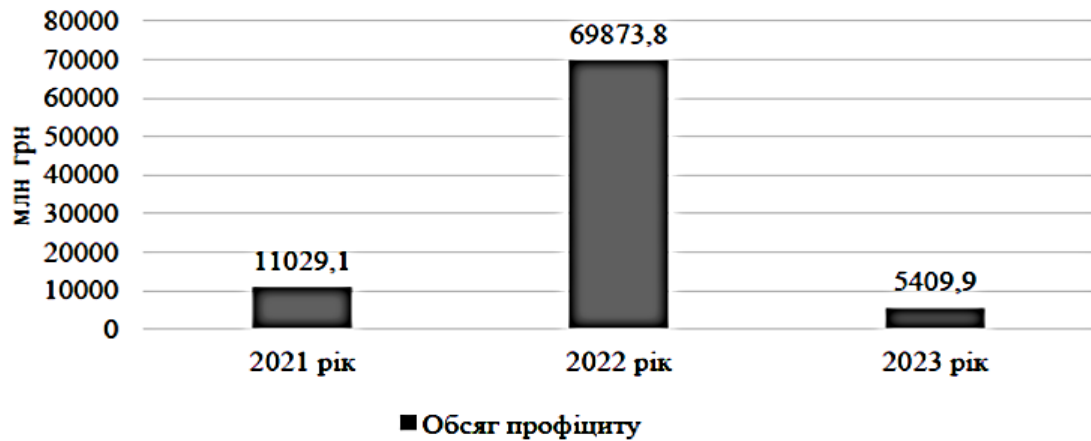

Рис. 2.5. Розмір профіциту місцевих бюджетів України у 2021-2023 роках

Джерело: побудовано з даних [20].

Тому місцеве самоврядування, яке пододало кризу 2022 року, демонструє свою стійкість і здатне гідно протистояти будь-яким викликам, особливо фінансовим, навіть в умовах воєнного стану.

2.2. Посилення фінансових аспектів місцевої автономії

Основним джерелом формування бюджетів усіх рівнів є відрахування державних податків і зборів та їх окремих видів, які закріплені в республіканському та місцевих бюджетах на тривалий час. Це не лише гарантує самостійність бюджету, але й активізує його роль у реалізації державної політики, надаючи суб'єктам місцевого самоврядування можливість самостійно формувати власні фінансові ресурси без втручання центральних органів влади, Довгострокові прогнози соціально-економічного розвитку територіальних громад. Об'єднані громади отримують широкі повноваження та фінансові ресурси, якими вже

володіють міста обласного значення [25]. Якщо сільська, селищна, міська рада не приймає рішення щоб встановити відповідні місцеві податки та акцизи з роздрібної торгівлі оподатковуваними товарами суб'єктів господарювання, то до прийняття відповідного рішення ці податки оподатковуватимуться нормами ПКУ та застосування його мінімальної ставки.

Хоч місцеві податкові надходження мають певний ступінь нестабільності, вони також займають важливе місце в доходах місцевих бюджетів. Зокрема, за 2019-2023 роки місцеві податки та збори зростають на 26,4 млн. грн., чи на 36% (табл. 2.5). Тобто темпи зростання доходів загального фонду випереджають темпи зростання місцевих податків і зборів.

Таблиця 2.5.

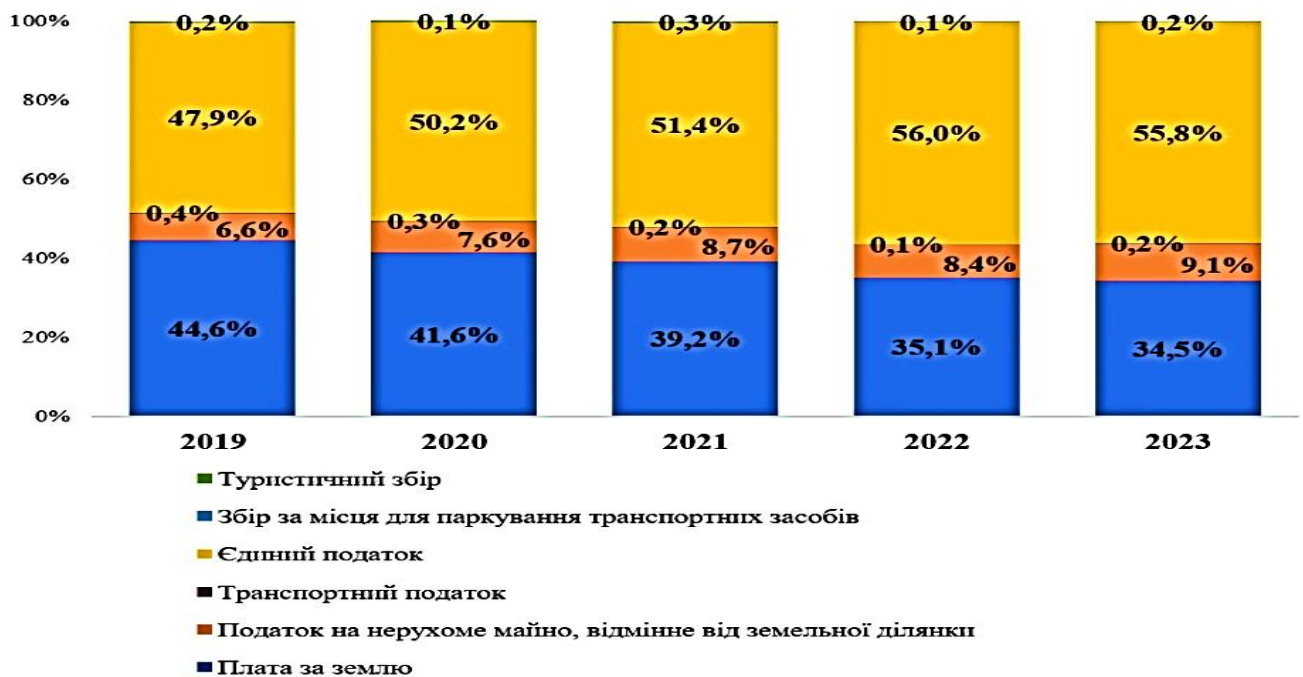
Надходження місцевого податку 2019-2023 тис. грн

№	Показники / звітні періоди	2019	2020	2021	2022	2023
1	Плата за землю, всього	32 835,6	31 471,7	35 263,6	29 568,4	34 528,9
	у тому числі:					
	земельний податок	13 349,6	12 813,6	13 843,9	11 126,3	12 086,8
	орендна плата за землю	19 486,0	18 658,1	21 419,7	18 442,1	22 442,1
2	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	4 882,3	5 758,9	7 820,8	7 118,9	9 140,0
3	Транспортний податок	276,0	202,8	158,4	103,5	160,5
4	Єдиний податок	35 270,2	38 031,0	46 282,4	47 226,1	55 805,4
5	Збір за місця для паркування транспортних засобів	114,9	91,2	254,1	101,8	151,4
6	Туристичний збір	196,2	130,6	244,0	186,4	222,6
7	Разом місцеві податки і збори	73 575,2	75 686,2	90 023,3	84 305,1	100 008,8
8	Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів)	275 169,8	290 114,8	352 013,5	398 131,4	441 937,0
9	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду (р.7 / р.8)	26,7%	26,1%	25,6%	21,2%	22,6%

Джерело: [19].

Водночас, без урахування доходів місцевого бюджету у 2023 році військового податку на доходи фізичних осіб (далі – військовий податок на доходи фізичних осіб) темп приросту доходів загального фонду у 2023 році становитиме 32 % до 2019 року, що на 4 п. нижче темпів росту [11]. Виключення ПДФО військових з порівняльної бази доходів і є цілком доцільним.

З 2019 по 2023 рік місцеві податки і збори становили в середньому 24,4 % доходу загального фондів місцевих бюджетів (без урахування трансфертних платежів), збільшившись з 21,2 % у 2022 році до 26,7 % у 2019 році. Отже, за аналізований період відсоток місцевого податку і зборів у доходах загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертних платежів) зменшилася на 4,1 в.п. Частка надходжень земельного податку в структурі місцевих податків за останні п'ять років зменшилася на 10,1 відсоткового пункту (рис. 2.6).

**Рис. 2.6. Структура місцевих податків і зборів в Україні
з 2019 по 2023 рік**

Джерело: [19].

Така тенденція може свідчити про те, що податок на нерухоме майно, на відміну від земельних ділянок, має великий потенціал і потребує подальшої роботи над створенням національного реєстру та вдосконалення механізмів справляння податків. У разі дотримання зазначеної методики та виключення ПДФО з доходів місцевих бюджетів в 2022 та й в 2023 роках величина місцевих податків та зборів збільшиться на 0,8 в.п. порівняно з 2019 роком (рис. 2.7).

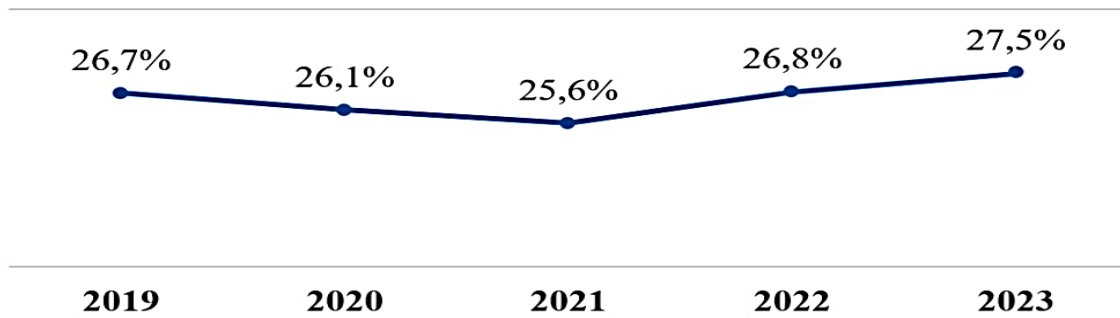

Рис. 2.7. Питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду (без урахування податку на доходи військових, сплаченого у 2022-2023 роках)

Джерело: [21].

Як видно, місцеві податки і збори займають дуже важливе місце в доходній частині бюджету місцевого самоврядування. Проте чинне законодавство не забезпечує належним чином ефективного контролю за виконанням обов'язків зі сплати місцевих податків, що призводить до значних збитків місцевих бюджетів. Можна зазначити, що поповнення інформаційної бази даних про місцеві податки і збори є важливим заходом збільшення доходів місцевих бюджетів. Отже, характеристика запровадження власних податкових нормативів наведена на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Критерії впровадження місцевих податків і зборів

Джерело: [21].

Податковим кодексом передбачено, що функцією ДПАУ є надання послуг платникам податків (ст. 193). Таким чином, питання, пов'язані з адмініструванням податків, не є пріоритетною сферою і здебільшого не отримують належної уваги з боку органів податкового контролю.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Матеріальна та фінансова самостійність органів місцевого самоврядування має декілька ознак: забезпеченість лише для виконання повноважень й делегованих повноважень. Вказати, що джерелом фінансування є кошти місцевих бюджетів, відмінних від державного. Місцеві бюджети є самостійними і не входять до складу Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів. Автономність місцевих бюджетів можна забезпечити стабільністю національного доходу країни у відповідності до закону. Цільове використання, тобто ради сільських, селищних, муніципальних, міських округів (у разі їх утворення) і їх виконавчі органи визначають способи їх використання.

Є чітко визначений розпорядник, який відповідатиме в подальшому за його цільового використання – це сільська, і селищна, і міська, і районна у місті (за наявності) рада та її виконавчий орган. Необхідність нормативно-правового забезпечення матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування та меж і можливостей її розсуду. Матеріально-фінансова незалежність включає: бюджетну, фінансову, управлінську та організаційну самостійність. Рівень показників матеріально-фінансової автономності можна визначити, виходячи із стану соціально-економічного розвитку певної адміністративно-територіальної одиниці.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В НЕСТАБІЛЬНИХ УМОВАХ

Досягнення матеріальної та фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законодавством України, є одним із засад функціонування українського місцевого самоврядування. Наявність фізичної та фінансової самостійності надає органам місцевого самоврядування повноваження вчиняти дії на власний розсуд, формувати та затверджувати економічні, культурні, соціальні, житлово-громадські, інфраструктурні та інші плани розвитку території, покращувати якість громадські послуги та надання послуг між територіальними громадами. Створити умови для конкуренції в таких аспектах, як якість життя населення.

Володіння власними фінансовими ресурсами, що є основою самоврядування, оскільки наявність фінансових ресурсів робить можливим місцеве самоврядування. Вони використовуються не тільки для задоволення потреб адміністративно-територіальних одиниць, а й для отримання прибутку від таких цілей, як державна власність, створення відповідної інфраструктури тощо.

Міжнародне співтовариство провело розслідування щодо виконання та дотримання законодавства, яке забезпечує діяльність органів місцевого самоврядування в Україні та матеріально-фінансову незалежність місцевого самоврядування, однак дійшло висновку, що принципи, проголошені в Європейській хартії місцевого самоврядування:

- оскільки кількість місцевих автономних повноважень дуже обмежена і немає необхідного розмежування між власними та делегованими повноваженнями, ризик державного втручання є високим через широкий державний нагляд;

- багато завдань є незрозумілими або повторюваними, а тому недофінансовані;
- дуже обмежена можливість отримувати власний дохід;
- переважна більшість державних трансфертів включає субсидії [6].

Не завжди владний суб'єкт місцевого самоврядування мають спроможність і мотивацію приймати ефективні рішення в інтересах своїх територіальних громад. Органи та посадові особи місцевого самоврядування позбавлені реальних засобів контролю за здійсненням владних повноважень, що робить їх часом безвідповідальними щодо прийняття найважливіших для територіальних громад рішень [27].

Міжнародними нормативними актами передбачено, що формування матеріально-фінансової самостійності (автономії) місцевого самоврядування має здійснюватися відповідно: фінансова система, яка формує ресурсну базу органів місцевого самоврядування, є достатньо різноманітною та гнучкою та має забезпечувати можливості узгодження наявних ресурсів із фактичним збільшенням бюджетних надходжень, наскільки це можливо. вартість їх місії; процедури передачі перерозподілених ресурсів органам місцевого самоврядування повинні бути належним чином ознайомлені; наскільки це можливо, дотації органам місцевого самоврядування не повинні виділятися на конкретні проекти. Надання субсидій не скасовує фундаментальної свободи органів місцевого самоврядування здійснювати політику в межах своєї компетенції [3].

Самостійність ОМС полягає в тому, що органи місцевого самоврядування мають власні повноваження, передбачені законом і конституцією (ст. 2 Європейської хартії місцевого самоврядування), і користуються юрисдикцією. захисту для забезпечення своїх повноважень і дотримання принципу конституційної автономії [41]. Автономія проявляється в їх здатності самостійно визначати та будувати внутрішні інституції для задоволення місцевих потреб та

здійснення ефективного управління. Органи місцевого самоврядування діють у межах закону і не підпорядковані іншим органам [24].

Вирішальним фактором зміцнення інститутів місцевого самоврядування є фінансова автономія, що дає можливість самостійно розпоряджатися та використовувати ці фінансові ресурси без втручання з боку держави для ефективного контролю та управління справами місцевого самоврядування; отримати допомогу для підвищення своїх можливостей отримання доходу; Розподіл доходів держави як власних (по можливості нецільових) ресурсів за об'єктивними, справедливими, прозорими та послідовними критеріями;

Матеріально-фінансову основу місцевого самоврядування становлять рухоме і нерухоме майно, що перебувають у державній власності в селах, селищах, містах і міських районах [10].

Отже, матеріальна та фінансова самостійність місцевого самоврядування – це передбачене законом право суб'єктів місцевого самоврядування самостійно приймати матеріальні, фінансові, організаційні та управлінські рішення та відповідати за результати своїх рішень [38].

Рівень фінансової самостійності органів місцевого самоврядування можна визначити на основі визначення та аналізу таких показників:

- 1) Показники масштабів втручання органів державної влади в діяльність органів місцевого самоврядування;
- 2) Показники автономії місцевих органів влади відносно національних органів влади;
- 3) показники джерел статутного фонду;
- 4) Показник ступеня незалежності дохідної бази місцевих відомств відносно дохідної бази центральних відомств;
- 5) показник ступеня самостійності місцевого бюджету з урахуванням трансфертних доходів;
- 6) Показники рівня податкової ініціативи місцевої влади;

7) Показники фіскальної залежності від центрального уряду, зокрема: – дотації.

Чим більша частка доходів місцевих бюджетів, тим більша фінансова самостійність органів місцевого самоврядування у наданні та наданні бюджетних послуг. Тому для України фінансові ресурси місцевої автономії визначаються високим ступенем централізації. Це породжує проблему несправедливого розподілу ВВП між регіонами та нездатність органів місцевого самоврядування адекватно задовольняти потреби громадян конкретних територій [8, с.17]. 314]. Так, дійсно держава надає субвенції місцевим бюджетам у розмірах, визначених державним бюджетом, для забезпечення їх фінансового забезпечення [9]. Крім того, протягом 2024 року у державному бюджеті передбачено додаткову дотацію на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на окупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, які постраждали від загальної збройної агресії України. Російська Федерація надала 2 393 055,6 грн. [26].

Вважаємо, що логічно розширити можливості управління державною власністю в межах територіальних громад та зменшити вплив місцевих адміністрацій. Відомства приймають рішення щодо управління державним майном. Крім того, слід переглянути пропорцію розподілу дохідних складових місцевого бюджету органів місцевого самоврядування: загальних фондів сільського, селищного та міського бюджетів; бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів та можливість самостійно визначати розміри податкового навантаження та податкових пільг приватного сектора. Збільшення доходів місцевих бюджетів за рахунок власних ресурсів надасть можливості для підвищення матеріальної та фінансової самостійності ОМС та накопичення необхідних фінансових ресурсів для задоволення потреб і розвитку територіальних громад, з можливістю податкових відносин з бізнесом. Зв'язки нададуть можливість задовольнити їхні потреби, допоможуть відновити бізнес і отримати надходження до місцевих бюджетів.

В умовах воєнного стану відбулася принципова зміна пріоритетів спрямування фінансування державного бюджету, забезпечення обороноздатності країни, надання гуманітарної допомоги, створення фондів підтримки внутрішньо переміщених осіб, допомоги постраждалим сім'ям, фінансування переселення. промислові підприємства тощо, виділяються малі та середні підприємства. З метою забезпечення безперебійного функціонування бюджету територіальної громади центральні органи влади вживали необхідних заходів щодо переорієнтації місцевих бюджетів на військове та оборонне призначення та здійснення захищених соціальних видатків [17]. Набули чинності норми законодавства України «Про правову систему воєнного стану» [9]. Змінився і підхід до управління бюджетними коштами. Отже, згідно з постановою Уряду від 11.03.2022 р. № 252 «Окремі питання складання та виконання місцевих бюджетів на період дії воєнного стану» [10] визначено окремі питання складання та виконання місцевих бюджетів на період воєнного стану. період права. Зокрема, зазначається, що складання місцевих бюджетів та забезпечення безперебійної діяльності органів і установ бюджетної сфери, комунальних підприємств здійснюються відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням таких ознак:

- продовжують здійснювати бюджетні повноваження органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи, органи місцевого державного управління, органи військового та цивільного управління;
- виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації чи військові адміністрації здійснюють управління місцевими фінансами відповідно до потреб та особливостей воєнного стану;
- місцеві фінансові установи забезпечують складання проектів місцевих бюджетів відповідно до вимог Закону про бюджет України;

– казначейство здійснює бухгалтерське та касове обслуговування місцевих бюджетів та використовує електронні засоби інформації для звітування про виконання місцевих бюджетів;

- до припинення чи скасування воєнного стану Держаудитслужба тимчасово не проводитиме перевірки виконання місцевих бюджетів та припинятиме вже розпочаті перевірки[10].

Органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи, органи місцевого державного управління, військові та цивільні органи управління продовжують здійснювати бюджетні повноваження. Рішення військової адміністрації про внесення змін до рішень місцевого бюджету; перерозподіл видатків, таких як бюджетні резерви, додаткові дотації та дотації в межах загального бюджетного призначення головного розпорядника бюджетних коштів без погодження з відповідним комітетом. Військові та адміністративні департаменти можуть затверджувати місцевий бюджет, підготовлений місцевим фінансовим департаментом, а також приймати рішення про розподіл коштів без підписання договору між місцевими бюджетами, однак будь-які асигнування іншим регіонам або бюджету підрозділу мають бути затверджені Міністерством фінансів. міський бюджет. Рішення Києва про передачу коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету, та перерахування до місцевих бюджетів залишків коштів дотації з державного бюджету, які знаходяться на рахунках місцевих бюджетів з 1 січня 2022 року, на заходи територіальної оборони, забезпечення продовольчими потребами цивільного населення, евакуацію, переміщення, переміщення цивільного населення. від переміщення районів ведення бойових дій та небезпечних районів у безпечні місця, зокрема оплата транспортних послуг, паливно-мастильних матеріалів, організація проживання громадян, які залишили місце проживання внаслідок бойових дій, оплата інших заходів, спрямованих на підтримку цивільні особи в умовах воєнного стану коштують[2].

Тому зміни законодавства в умовах війни змінили фіскальну політику України, змусивши обмежені бюджетні ресурси перенаправляти на пріоритетні напрями. Капітальні видатки фінансуються в останню чергу і, як правило, лише тоді, коли демонструється нагальна потреба в таких видатках. Залежно від наявності коштів будуть змінюватися пріоритети витрачання. При цьому зберігаються видатки місцевих бюджетів на експлуатацію та утримання автомобільних доріг державного та місцевого значення загального користування, вулиць загального користування та доріг у густонаселених пунктах [11]. У 2023 році держава вирішила звільнити від оподаткування такі місцеві податки та збори, як екологічний податок, податок на землю та податок на майно [7], але це не компенсувало втрат місцевих бюджетів. Очевидно, вищезазначені заходи підривають принцип децентралізації, але виправдовуються тим, що перед владою стоїть більш важливий виклик – захистити країну від російської агресії, яка завдала болючого удару українській економіці. Пошкоджено більшість об'єктів, розташованих у різних районах. Відповідальність за реконструкцію в першу чергу ляже на органи місцевого самоврядування.

Зосереджуючись на особливостях воєнного періоду та керівних принципах післявоєнної відбудови України, ми стверджуємо, що використання таких джерел, як краудфандинг, є важливим для фінансування проектів, спрямованих на відновлення інфраструктури та приватних будівель, зруйнованих війною. Військові дії, стихійні лиха.

Краудфандинг – це спосіб залучення коштів для розвитку конкретних проектів за рахунок добровільних пожертв небайдужих людей на спеціальній онлайн-платформі. Від інших джерел накопичення фінансових ресурсів його відрізняє цільовий характер цього інструменту, прозорість процесу збору, добровільне внесення фінансових ресурсів та чітко визначені часові рамки. Крім того, в Україні законом передбачено, що органи місцевого самоврядування мають право створювати позабюджетні цільові фонди, а питання їх створення та

діяльності належать до компетенції місцевих рад і регулюються положенням, яке затверджується радою.

Краудфандинг – це спосіб залучення коштів для розвитку конкретних проектів за рахунок добровільних пожертв небайдужих людей на спеціальній онлайн-платформі. Від інших джерел накопичення фінансових ресурсів його відрізняє цільовий характер цього інструменту, прозорість процесу збору, добровільне внесення фінансових ресурсів та чітко визначені часові рамки. Крім того, в Україні законом передбачено, що органи місцевого самоврядування мають право створювати позабюджетні цільові фонди, а питання їх створення та діяльності належать до компетенції місцевих рад і регулюються положенням, яке затверджується радою.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Зосереджуючись на особливостях воєнного періоду та керівних принципах післявоєнної відбудови України, ми стверджуємо, що використання таких джерел, як краудфандинг, є важливим для фінансування проектів, спрямованих на відновлення інфраструктури та приватних будівель, зруйнованих війною. Військові дії, стихійні лиха.

Від інших джерел накопичення фінансових ресурсів його відрізняє цільовий характер цього інструменту, прозорість процесу збору, добровільне внесення фінансових ресурсів та чітко визначені часові рамки. Крім того, в Україні законом передбачено, що органи місцевого самоврядування мають право створювати позабюджетні цільові фонди, а питання їх створення та діяльності належать до компетенції місцевих рад і регулюються положенням, яке затверджується радою.

Використання таких джерел відносно нове для територіальних громад України, але можна виділити деякі переваги: участь мешканців в управлінні

громадою через участь у проектному фінансуванні, перспектива перетворення заощаджень населення в інвестиційні ресурси, можливість реалізації великої кількості проектів (інноваційних та соціально значущих).

ВИСНОВКИ

У роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти складання та виконання місцевих бюджетів та формування бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування та запропоновано напрями вдосконалення цих процесів.

У першій частині кваліфікаційної роботи вивчаються теоретичні основи формування місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації. Виходить, що місцеві бюджети є важливою частиною бюджетної системи України, і від забезпеченості фінансовими ресурсами залежить як місцевий, так і національний соціально-економічний розвиток. На основі критичного аналізу існуючих визначень досліджено сутність поняття «місцевий бюджет». Місцевий бюджет — це система відносин, яка виділяє та перерозподіляє частину регіонального валового продукту з метою формування фонду бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення потреб території громади.

Відповідно до чинного бюджетного та податкового законодавства України доходи місцевих бюджетів включають податкові та неподаткові доходи, доходи від капітальних операцій та міжбюджетні трансферти. Податкові доходи місцевого бюджету складаються з загальнодержавних податків і місцевих податків. Неподаткові надходження надходять від корпоративної чи некомерційної діяльності органів місцевого самоврядування. Важливим джерелом доходів місцевих бюджетів є надходження від капітальних операцій (кошти від продажу землі, майна чи іншого майна, що належить громаді). Міжбюджетні трансферти залишаються актуальними у ситуаціях, коли окремі громади не можуть належним чином задовольнити власні потреби.

Підтверджено, що податкові надходження є основним джерелом формування дохідної частини бюджету територіальної громади. Проте до

місцевих бюджетів громад надходить лише частина деяких державних податків і зборів.

У другій частині кваліфікаційної роботи було проаналізовано поточний стан місцевих бюджетів в Україні, проаналізовано склад бюджету Хмельницької міської області на 2021-2023 роки. Станом на початок 2024 року загальна кількість місцевих бюджетів в Україні становить 1079 одиниць. У 2021 році дохідна складова місцевого бюджету становила 580,6991 млрд. гривень, у 2022 році вона зменшилася на 25,602 млрд. гривень, або на 4,4 %, до 555,0971 млрд. гривень, що пов'язано із запровадженням воєнного стану та викликами, які постали перед державою та місцями. влади. У 2023 році порівняно з 2022 роком дохідна складова місцевого бюджету зросте на 97,512 млрд. грн., збільшившись на 17,6 % і становитиме 652,6091 млрд. грн. Доходи місцевого бюджету за 2021-2023 роки включають: доходи від неподаткових операцій, доходи від державних адміністрацій.

Станом на кінець 2021 року видатки склали 569,4282 млрд. гривень. Станом на кінець 2022 року сума зборів зменшилася на 85,133 млрд. гривень, або на 15 %, до 484,2952 млрд. гривень. У 2023 році сума зборів зросла на 162,5273 млрд. гривень, збільшившись на 33,5%, і на кінець року склала 646,822 млрд. гривень.

У 2021 році річний план доходів місцевих бюджетів України перевищив 0,6%. Протягом 2022 та 2023 років дохідна складова бюджету працювала погано: 6,3% - 3,4% зростання у 2022-2023 роках. Щодо видатків, то у 2021 році не виконано лише 8,2 % плану, у 2022 році – 22,3 %, у 2023 році – 14,4 %. З початком війни у 2022 році ситуація різко погіршилася, що відобразилося на показниках поганого виконання бюджету. У 2023 році показники свідчать про позитивну динаміку виконання місцевих бюджетів.

Досягнення матеріальної та фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законодавством України, є одним із засад функціонування українського місцевого самоврядування. Наявність фізичної та фінансової

самостійності надає органам місцевого самоврядування повноваження діяти на власний розсуд, формувати та затверджувати економічні, культурні, соціальні, житлово-громадські, інфраструктурні та інші плани розвитку території, При цьому органи місцевого самоврядування мають певну матеріальну та фінансову самостійність і несуть відповідальність за свої рішення.

Під матеріальною та фінансовою самостійністю місцевого самоврядування розуміється право суб'єктів місцевого самоврядування самостійно приймати матеріальні, фінансові, організаційні та управлінські рішення відповідно до закону та нести відповідальність за їх результати. прийняте рішення.

Матеріальна та фінансова самостійність органів місцевого самоврядування визначається кількома ознаками:

1) забезпечення виключно виконання власних повноважень та делегованих повноважень. З урахуванням місцевих умов та особливостей відповідні повноваження та власні бюджетні кошти можуть бути перерозподілені на договірних засадах;

2) вказати, що джерелом фінансування є кошти місцевих бюджетів, відмінних від державного. Самостійність місцевих бюджетів забезпечується стабільністю національного доходу країни відповідно до закону та правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону. Місцеві бюджети складаються із загального та спеціального фондів;

3) цільове використання, тобто ради сільських, селищних, муніципальних, міських округів (у разі їх утворення) та їх виконавчі органи можуть визначати напрями використання місцевого самоврядування;

4) є чітко визначений розпорядник, який відповідатиме в подальшому за його цільове використання – сільська, селищна, міська, районна у місті (за наявності) рада та її виконавчий орган;

5) здатність оперативно реагувати на потреби та виклики жителів громади на певній території, швидко приймати рішення щодо необхідного перерозподілу фінансових ресурсів та визначення пріоритетності виконання поставлених завдань;

6) необхідність нормативно-правового забезпечення матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування та меж і можливостей її розсуду;

7) матеріально-фінансова незалежність включає: бюджетну, фінансову, управлінську та організаційну самостійність;

8) рівень показників матеріально-фінансової автономності можна визначити, виходячи із стану соціально-економічного розвитку певної адміністративно-територіальної одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боголіб Т. М. Дотації місцевим бюджетам як інструмент фінансового вирівнювання. 2017. URL: <http://ephseir.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/handle/8989898989/1704>.
2. Бюджетний кодекс України, № 2456-VI, від 08.07.2010 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n79> (дата звернення: 29.11.2024).
3. Веб-портал «Децентралізація»: Місцеві бюджети. 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.ua/finance> (дата звернення: 28.11.2024).
4. Втрати доходів місцевих бюджетів від податкових пільг мають бути компенсовані / Офіційний сайт Асоціації міст України.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://auc.org.ua/novyna/vtraty-dohodiv-miscevyh-byudzhativ-vid-podatkovyh-pilg-mayut-buty-kompensovani>(дата звернення: 30.11.2024).
5. Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року (відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний розвитку у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», схваленої 25 вересня 2015 року, A/RES/70/1). URL : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>
6. Громади мають отримати компенсацію «силового» ПДФО // Офіційний сайт Асоціації міст України.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.auc.org.ua/novyna/gromady-mayut-otrymaty-kompensaciyu-silovogo-pdf>(дата звернення: 30.11.2024).
7. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL : <https://openbudget.gov.ua> (дата звернення: 23.11.2021).

9. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 252, від 11.03.2022 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2024).

10. Дія: Портал державних послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://diia.gov.ua>.

11. Дурова, Н. В., Кондратюк, Д. Ю., & Першко, Л. О. (2024). Геоінформаційні технології територіальних громад в умовах діджиталізації. Академічні візії, (32). вилучено із <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1189>

12. Європейська хартія місцевого самоврядування. Документ № 994_036, редакція від 16.11.2009. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

13. Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері регіонального розвитку в частині підтримки формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/1.-zvit.pdf>

14. Конституція України, №254к-ВР, від 28.06.1996 р./ Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.11.2024).

15. Корсак , К., Кірик , Т., Давиденко , Г., Журбинський , Д., Корсак , Ю., Ляшенко , Л., & Першко , Л. (2023). Нооаналіз коеволюції суспільств й освіт та прогноз майбутнього. Грааль науки , (26), 407–424. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.074>.

16. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаних територіальних громад у сфері соціального захисту

населення : Наказ Міністерства соціальної політики від 19 січня 2016 р. № 26.

URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN017508.html.

17. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій. URL : <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diynalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/strategichne-planuvannya-rozvytku-terytorialnyh-gromad/metodychne-zabezpechennya/>

18. Методологія стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. URL : https://surdp.eu/uploads/files/SP_OTG.

19. Місцеві бюджети під час війни: як виконуються та якого законодавства потребують // Офіційний сайт Всеукраїнської організації об'єднаних територіальних громад.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://hromady.org/miscevi-byudzheti-pid-chas-vijni/>(дата звернення 30.04.2024)

20. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування.

URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/333/10.11.2018.pdf>.

21. Основні показники місцевих бюджетів за 2021, 2022, 2023 роки/ Офіційний сайт Міністерства фінансів України: Відкритий бюджет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua/?budgetType=LOCAL>(дата звернення: 30.04.2024).

22. Офіційний вебсайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL : <https://www.minregion.gov.ua/press/news/v-ukrayini-prodovzhuyut-vidkrivatisya-novi-ambulatoriyi-v-silskiy-mistsevosti/>.

23. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

24. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.mof.gov.ua/uk>
25. Офіційний сайт Представництва Європейського Союзу в Україні. URL : https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk.
26. Офіційний сайт прес-центру ініціативи «Децентралізація». URL : decentralization@minregion.gov.ua.
27. Першко Л. О. Фінансові аспекти зміцнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Чернігівський науковий часопис*. 2019. № 1. С. 110-118.
28. Першко Л. О. Шляхи імплементації європейських стандартів фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 44. С. 244-250.
29. Податковий кодекс України, № 2755-VI, від 02.12.2010 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
30. Постанова КМУ від 11 березня 2022 р. № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану».
31. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України № v00112011-11, від 14.01.2011 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#n25> (дата звернення: 26.04.2024).
32. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України № 3050-IX, від 01.01.2024 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

33. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України № 157-VIII, від 05.02.2015 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 25.04.2024).

34. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України №214 від 8 квітня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п>

35. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 590, від 09.06.2021 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#n9>(дата звернення: 01.05.2024).

36. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80#Text>

37. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР, від 21.05.1997 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

38. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII, від 12.05.2015 р. / Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>(дата звернення: 01.05.2024).

39. Про співробітництво територіальних громад. Закон України від 17.06.2014 р. No 1508-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.

40. Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації : монографія / Л. О. Першко. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. – 316 с.

41. Територіальні громади як лідери якісних змін сталого розвитку. URL : <https://ecolog-ua.com/news/terytorialni-gromady-yak-lidery-yakisnyh-zmin-stalogo-rozvytku>

42. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili'rozvytku'tysiacholittia/tsili'staloho'rozvytku>

43. Щур Р. І. Фінансовий потенціал територіальних громад: теоретичний аналіз. Економіка та держава. 2018. № 5. С. 60–64. European Commission. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>.

44. Якобчук В. П. та ін. Публічне управління та адміністрування : навч. посібник / за заг. ред. В. П. Якобчук. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. – 476 с.

45. Mykolaichuk, M. ., Shpektorenko, I. ., Pershko, L. ., Pasichnyi, R. ., Blishchuk, K. ., & Dzvinchuk, D. . (2024). Innovative competences in public administration: The key to sustainable development, increasing financial efficiency and ensuring national security. Edelweiss Applied Science and Technology, 8(6), 1334–1343. <https://doi.org/10.55214/25768484.v8i6.2250>

46. Pyatnychuk, I. ., Akimova, L. ., Pavlovskyi, O. ., Vengerskyi, O. ., Akimov, O. ., & Pershko, L. . (2024). The economic and legal dimension of the migration of intellectual and human capital as a threat to national security: The role and possibilities of public administration. Edelweiss Applied Science and Technology, 8(6), 1481–1491. <https://doi.org/10.55214/25768484.v8i6.2264>